

СИСТЕМА ВПРАВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ УСНОМОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ І НАВИЧОК СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У сучасній школі важливого значення набуває розвиток мовно-мовленнєвої підготовки, а саме усномовленнєвої компетентності старшокласників- здатності учнів вільно та доречно спілкуватися усно, висловлювати власні думки, аргументувати, реагувати на мовлення інших.

Проблему мовно-мовленнєвої підготовки старшокласників з української мови розглядали чимало науковців, мовознавців, психологів, педагогів і лінгводидактів, серед яких: Ф. Бацевич, О. Біляєв, К. Климова, А. Нікітіна, Н. Остапенко, М. Пентилюк, Л. Скуратівський та інші.

М. Пентилюк зазначає: «У процесі вивчення мови учні набувають знань про саму мову, її граматичну структуру і словниковий склад, історію і закони її розвитку; отримують уявлення про роль мови в ментальності українського народу, в його суспільному житті, у розвитку інтелекту людини тощо. Це і становить їхню мовну компетенцію.» [3]

Усномовленнєва компетентність є складовою комунікативної компетентності й передбачає сформованість умінь і навичок говоріння, слухання в усній формі, діалогічного та монологічного мовлення, врахування адресата, мети, ситуації. Зважаючи на компетентності та наскрізні вміння, які вказані в Державному стандарті базової середньої освіти, одними із ключових завдань мовно-літературної освітньої галузі в старшій школі є «розвиток умінь та навичок вільно володіти державною мовою, висловлювати власну думку, критично та системно мислити а також здатність логічно обґрунтовувати позицію». [2]

Комунікативно-компетентнісний підхід виводить навчання мови за межі репродукції знань, оскільки важливо не лише засвоїти мовні норми, а й здобути вміння їх використовувати у реальних ситуаціях мовлення. У дослідженнях Гарбар І. та Гарбар А. зазначається, що: «рівнобіжне використання традиційних та інноваційних методів є важливим аспектом під час проведення занять з української мови. Варто добирати вправи та завдання, які спонукають до активного продуктивного спілкування, сприяють їхньому інтелектуальному і мовленнєвому розвитку, стимулюють до творчої діяльності, передбачають підсвідоме засвоєння лексики». [1]

У контексті усного мовлення методична література виділяє такі компоненти: лексико-граматичні вміння (використовувати доречні слова, граматичні конструкції), фонетичні навички (чітке вимовляння, інтонація),

комунікативно-прагматичні навички (врахування адресата, мети, ситуації), соціокультурна компетенція (мовленнєвий етикет, стиль).

Таким чином, система вправ має забезпечити розвиток усіх компонентів усномовленнєвої компетентності та бути диференційованою за змістом, форматом, рівнем складності.

Система вправ можна побудувати за такими модулями:

- Підготовчі вправи: спрямовані на усвідомлення теми, мотивацію, актуалізацію лексики, створення мовленнєвих ситуацій.
- Репродуктивні вправи: вправи на відтворення (повторювання, переказ, розповідь за опорою), які забезпечують стабілізацію мовних умінь.
- Продуктивні (творчі) вправи: вправи, де учень створює власне висловлення (монолог чи діалог), виступає, бере участь у дискусії, імпровізує.
- Рефлексивні вправи: обговорення, самовимірювання, оцінювання власних висловлювань, робота в парах/групах над вдосконаленням.

Важливо також забезпечення диференціації: вправи мають варіюватися за змістом (теми, жанри мовлення), формою (монолог, діалог, рольова гра), рівнем складності та комунікативною ситуацією.

До прикладу, вправа «мікрофон», яка розвиває діалогічне мовлення. Учні по черзі беруть «мікрофон» і висловлюють свою думку з теми (наприклад: «Чи важливий громадянський літературний смак?»). Інші ставлять запитання чи короткі репліки. Завдання: орієнтуватися на адресата, реагувати, підтримувати діалог.

Також можна запропонувати вправу «Монолог-роздум», коли учень отримує тему (наприклад: «Якою має бути сучасна українська література?»), складає короткий план (вступ, основна частина, висновок) і виступає перед класом. Потім група задає питання. Завдання: логічна побудова висловлення, аргументація, культура усного виступу.

Ще цікавою є рольова вправа «Інтерв'ю», де двоє учнів: один – журналіст, другий - відомий український письменник (може бути реальний або вигаданий). Журналіст ставить запитання, письменник відповідає. Завдання: учні опрацьовують мовленнєву поведінку, форму запитання, форму відповіді, з урахуванням стилю та ситуації.

Вправа- експромт: «Лови мить» допомагає учням швидко формулювати власні думки та позиції, вільно висловлюватись та швидко розмовляти. На початку уроку вчитель оголошує тему (наприклад: «Мова як засіб самовираження»). Учні по 4 хвилини готуються, а потім протягом 5-6 хвилин висловлюють свою думку.

Кожна з вправ передбачає етап підготовки, виконання та рефлексії (після виступів-обговорення, самооцінювання, взаємооцінювання). Це відповідає рефлексивним компонентам усномовленнєвої компетентності.

Для того щоб система вправ дала очікувані результати, слід врахувати низку педагогічних умов, а саме: створення мовленнєвого середовища, де учні відчують себе впевнено, можуть помилятися, висловлювати думку.

Забезпечення різноманітності форм і ситуацій мовлення (монолог, діалог, виступ, інтерв'ю), жанрів (опис, роздум, аналіз).

Збалансованість між репродуктивними та продуктивними вправами: не лише повторювати, а й створювати нове.

Орієнтація на комунікативну ціль: у кожній вправі має бути чітка комунікативна мета (запитання, переконання, спілкування).

Систематичність: вправи використовуються регулярно, мають зв'язок між собою, мають змінюватися за складністю та характером.

Рефлексивний компонент: після виступів – аналіз, самооцінювання, зворотний зв'язок від вчителя й однокласників.

Таким чином, система вправ для формування усномовленнєвої компетентності старшокласників на уроках української мови є необхідним компонентом сучасної компетентісно зорієнтованої освіти. Вона забезпечує розвиток не лише мовної грамотності, але й комунікативної спроможності, культури усного мовлення та готовності до соціальної взаємодії. Теоретично обґрунтована і методично структурована система вправ з підготовчими, репродуктивними, продуктивними і рефлексивними модулями дає змогу формувати мовленнєві уміння та навички, важливі для успішної навчальної та життєвої діяльності учнів. Застосування таких вправ на уроках української мови за забезпечення умов ефективності допоможе створити активне мовленнєве середовище, стимулювати творче мовлення, підвищити мотивацію до комунікації та розвитку мовленнєвої особистості.

Список використаних джерел

1. Гарбар І. В., Гарбар А. І. Формування мовленнєво-комунікативної компетентності студентів на заняттях з української мови. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2021. № 4. С. 40.
2. Державний стандарт базової середньої освіти. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti> (дата звернення: 23.10.2025).
3. Пентиліук М. І. Наукові засади комунікативної спрямованості у навчанні рідної мови. *Українська мова та література в школі*. 1999. № 3. С. 9–14.

**Воціховська Аліна,
Галайда Юлія,**
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка;
Науковий керівник – кандидат філологічних
наук, доцент Тетяна Скуратко

ПРОБЛЕМАТИКА СУЧАСНОЇ МАТЕРИНСЬКОЇ ПРОЗИ

Сучасна українська література війни – багатоаспектна, адже вона є відображенням найрізноманітнішого досвіду українців воєнного буття. Серед великого пласту художніх текстів сучасної української літератури війни вагоме